

TÜRKİYE EKONOMİSİNDE ÇAY

Dr. Koray BAŞOL
Ege Üniversitesi İktisadi ve
Ticari Bilimler Fakültesi Genel
Ekonomi Kürsüsü Asistanı

Çay theaceae familyasının Camellia cinsine mensup yüksekliği 2 m. kadar olan bodur çalı şeklinde, dallanma kabiliyeti yüksek, her zaman yeşil kalan bir bitkidir. Ekonomik bakımdan değer taşıyan da bitkinin yapraklarıdır. 70-100 yaşına kadar yaşar, 4 yaşından itibaren bitki vermeye başlar, 8 yaşında normal ürün çağına girer ve 4-8 yılda bir budama suretiyle 70 yaşına kadar devamlı ürün verir.

Çay bitkisi kireçsiz, bol asitli (4,5-8 ph), taban suyu seviyesi derin, besin maddeleri bakımından zengin ve su tutabilen toprakları tercih eder. Sıcak ve nemli iklimleri sever. Denizden yüksek yerlerde daha iyi sonuçlar alınır. Yağışların yıl içerisinde, bitkinin vegetasyon devresinde yumuşak ve devamlı düşmesi lâzımdır. -6 v e+ 40 C° ler dışı bitki için zararlı olmaktadır. Optimal yıllık yağış 1600 - 3000 milimetredir.

Çayın orijini tam olarak bilinmemektedir. Yaptığımız araştırmalara göre, ilk defa Güneydoğu Asya'da, Çin'de, Kuzeydoğu Hindistan'da Siam ve Hindicini'de yetiştirildiğini söyleyebiliriz. 1924 yıllarında bir kültür bitkisi olarak Türkiye'ye girmiştir. 1940 yıllarında ise 3788 sayılı «Çay Kanunu» ile çay üretimi emniyete alınmış ve desteklenmiştir. Adı geçen kanuna göre çay üretimi yapacaklara, sınırları tesbit edilen çay üretim alanlarında parasız arazi, 10 yıl süre ile faizsiz tesis kredisi, çay tohumu, fidanı, ilk yıllarda parasız yeşil gübre tohumları ve kimyevi gübreler verilmektedir.

Türkiye'de çay üretimi yapılan alan Karadeniz Bölgesinde bir şerit halinde devam etmektedir. Bu şeridin sınırları Araklı deresinden (Ordu) başlayarak Rus hududuna Sarp'a

kadar uzanmaktadır. Ancak son yıllarda üretim bu sınırlar dışında taşmaktadır. Ekonomik, prodüktif ve rantabl üretim mer'î kanun ve Bakanlar Kurulunun çeşitli zamanlarda çıkardığı kararnamelere bağlı olarak belirtilen sınırlar içinde yapıldığı zaman önem kazanmakta ve buna bağlı olarak da kaliteli ürün alınmaktadır.

Ülkemizde çay üretimi beş ilimizde yapılmaktadır. Ancak gerek çay üretimi (% 82), gerek çay ekim sahası (% 62) ve gerekse çay üreticisi sayısı (% 58) bakımından «Rize» en önemli rolü oynamaktadır. Bunu Trabzon ve Artvin takip etmektedir. Giresun ve Ordu'nun çay yetiştiriciliğindeki payları yok denecek kadar azdır. Nitekim çay üretim alanının % 67 si Rize, % 19,8 i Trabzon, % 10,1 i Artvin, % 3 ü Giresun ve % 0,1 i de Ordu ili sınırları için de kalmaktadır. Bugün Türkiye'de çay ekimine ayrılan alan da giderek büyük bir artış göstermektedir. Nitekim 1967 lerde 24.682 hektar olan üretim alanı 1975 lerde 50.388 hektara çıkmıştır. Bu alanlarda yetiştirilen çayların % 43 ü on yaşından büyük, % 57 si ise on yaşından küçüktür. Öte yandan çay üreticisi sayısında da olumlu bir gelişme görülmektedir. 1967 yıllarında 106.501 olan üretici sayısı 1975 lerde 127.732 ye çıkmıştır. Çay üretimine baktığımız zaman aynı şekilde 1967 yıllarında 100.503 ton yaş çay üretilmiş iken, 1975 yılında bu miktar 261.797 tona yükselmiştir.

1967 ile 1975 yılları arasındaki bu gelişmeleri aşağıdaki tabloda da görmek mümkündür.

Yıllar	Çay ekim alanı (hektar)	Çay Üreticisi	Yaş çay yaprağı üretimi (ton)
1967	24.682	106.501	100.503
1970	28.403	125.114	153.330
1971	29.319	133.559	173.347
1972	29.703	137.388	216.718
1973	40.487	117.349	196.373
1974	40.567	118.005	202.023
1975	50.388	127.732	261.797

Değerler, 1976 Odalar Birliği İktisadi Rapordan alınarak tarafımızdan düzenlenmiştir.

Yaptığımız basit hesaplama ile de çay üretim alanına göre bir aileye ortalama üç hektarlık çay bahçesi düşmektedir. Ancak bölgede 50 hektardan fazla çay bahçelerine sahip olanlar da bulunmaktadır. Bugün için çay üretimi ile uğraşan köylerin sayısı 900 e ulaşmıştır.

Türkiye'de kuru çay üretimine baktığımız zaman ilk planda 4 kg. yaş çaydan 1 kg. kuru çay elde edilmekte olduğunu görmekteyiz. Nitekim 1967 lerde 22.190 ton kuru çay elde edilirken, 1975 lerde bu miktar 65.449 tonu bulmuştur.

Alkolsüz içkiler grubundan olan ve en çok içilen çayın, ülkemizdeki kullanılması 300 yılı aşkındır. Çayın yapısını teşkil eden madde ve bileşikler çayın türüne, yetiştirme durumuna, tabiat şartlarına ve toplama mevsimine göre değişiklikler göstermektedir. Çayın bu kimyasal yapısında polyphenol, protein, fluor, selüloz, kafein, şeker, nişasta, kül, tanen ve B₁, B₂, E ve C vitaminleri bulunmaktadır.

Ülkemizde yetiştirilen çay çeşitleri Çin melezleridir. Türkiye de çay tohumdan üretilmektedir. Yaprak toplama hava şartlarına göre nisan ve mayıs aylarında başlar. Sürgün devreleri, mayıs, temmuz, ağustos aylarıdır. Bu duruma göre yaprak toplama esas olarak mayıs, temmuz ve ağustos aylarında yapılır. Toplam hasadın % 39,4 e yakın kısmı mayısta yapılan toplamadır. İkincisi temmuz ayında yapılır, toplamın % 24,7 si elde edilir. Üçüncüsü % 18 ile ağustos ayı toplamasıdır. Diğer kısımlar nisan, haziran, eylül ve ekim aylarına

dağılmıştır, yani nisan ayından ekim sonuna kadar çay hasadı yapılır.

Türkiye'de çay tüketimi üretimin artışı ve hayat standartlarındaki gelişmelere paralel olarak büyük artış göstermiştir. Nitekim 1946 larda 50 gr. olan fert başına çay tüketimi, 1972 lerde 705 grama yükselmiş, günümüzde ise 900 gr. mı geçmiştir. Aynı şekilde toplam tüketim miktarının da 30 bin tonu aşması, Türkiye'de hem nüfus başına içilen çayda hızlı bir artışın olduğunu ve hem de artan nüfusun aynı oranda tüketimde bulunduğunu göstermektedir.

Çay ithal ve ihracatımızda yıllara göre çeşitli değişiklikler görülmektedir. Nitekim 1973 yılında çay ithali durmuş, buna karşılık 18.807 ton çay ihraç edilmiştir. 1974 yılında 11.485 ton, 1975 yılında ise 25 ton ihracat yapılmıştır. Değer olarak 1973 te 3.647 bin dolar, 1974 de 4.794 bin dolar ve 1975 yılında ise 139 bin dolar ihracat geliri elde edilmiştir. Ancak ihracat çayın büyük ölçüde zarar etmesine sebep olmaktadır. Dış piyasalardaki çay fiyatlarının düşük olması, Türkiye'de çay maliyetinin yüksek oluşu ortaya çıkan kayıplarda en büyük pay sahibidir. Bilindiği gibi çay devlet tarafından desteklenmektedir. Yeşil yaprak fiyatları 1938 yıllarından bu yana önemli derecede gelişmiş bulunmaktadır. 1938 lerde yaş çay yaprağının kilosu 60 kuruş iken, 1970 lerde 400 kuruşa çıkmıştır. 1949 yılına kadar yeşil çay yaprağında tek fiyat uygulanmış, ancak bu yıldan 1956 lara kadar çift fiyat usulünün uygulandığını, 1956 dan sonra da tekrar tek fiyata döndüğünü görmekteyiz.

Diğer taraftan çay yetiştirmesi, teknik bakım ve araştırma işlerinin Tarım Bakanlığı, işleme ve satışının Tekel Genel Müdürlüğü tarafından organize edilmesi bir çok sorunlar doğurmuştur. Yetiştirme ve işlemede gerekli koordinasyonun sağlanamaması ÇAYKUR'un doğmasına yol açmıştır. Nitekim, çay üretim bölgesinde yetiştirmeyi, işlemeyi ve pazarlamasını organize etmek ve geliştirmek üzere «Çay Kurumu Genel Müdürlüğü» (ÇAYKUR) 1497 sayılı kanunla 1971 yılında kurulmuş bulunmaktadır.

1939 yıllarına kadar yaş çay yaprakları el ile işlenmekte idi. 1940 yıllarında Çay Enstitü-

sü'nün atelyelerinde elle çalışan makineler ile çalışmalar sürdürülmüş, daha sonra 1947 yılında Rize Çay Fabrikası ilk modern Fabrika olarak hizmete girmiştir. Daha sonraki yıllarda birbiri ardından günümüze kadar sayıları 36 yı bulan fabrikalar kurulmuştur. Ayrıca 8 fabrika daha hizmete girmek üzeredir. Bu fabrikaların da devreye girişi ile günlük kapasitenin 3248 tona çıkacağını öğrenmiş bulunuyoruz.

Çay sağlığını bakımından da önemlidir. İçinde bulunan kafein kalp üzerinde uyarıcı ve çalıştırıcı bir etki yapar. Ayrıca çayın serinletici özelliği dünyanın her yerinde bilinmektedir. Yapılan araştırmalara göre bir bardak çay içmekle, vücuttan çayın ısısından 50 katı fazla bir sıcaklık eksilmektedir. Bir diğer araştırmaya göre günde içilecek 6 bardak çay diş çürümelerini önlemek açısından büyük önem taşır. Günlük ihtiyaç duyulan 2 mg. lık flour çaydan temin edilmiş olmaktadır. Öte yandan metabolizmayı arttırdığı gibi, böbrekler üzerinde yaptığı olumlu tesirde vücuttaki üre, üre asidi ve tuzun dışarı atılmasını kolaylaştırmakta olduğu söylenmektedir.

Sonuç olarak, Türkiye'de çay tüketimini arttırmak için piyasada darlığı çekilen çayın zararına ihracatını sınırlamak, kaliteye önem vermek, çay üretim işlemi ve pazarlamasında ana hedefler olmalıdır. Ayrıca çay tüketimi üzerinde olumsuz etkileri görülen kaçak çay sorunu etkili bir mücadele ile sonuçlandırılmalıdır. Diğer taraftan çaylık kuracılara verilen faizsiz kredi miktarı günün koşullarına göre tesbit edilmelidir. Çay bahçesi kurucularının ruhsatname alma mecburiyeti (Çay kanunu Mad. 2) kesinlikle uygulanmalıdır. Öte yandan 1971 yılında kabul edilen «Çay Kurumu Kanunu» na paralel ve 1977 lerin Türkiye'sinin bünyesine uygun olarak 1924 ve 1940 tarihli «Çay kanunu» tekrar gözden geçirilmelidir.

Buna ilâveten çeşitli dönemlerde ÇAY-KUR'un 300-990 milyon lirayı bulan zararı ile çürüyen ve atılan (denize dökülen ve yakılan) çaylardan doğan 234 milyon liralık zarar bize üretimin kontrol edilmesini (dekara verim 1962 lerde 145 kg. dan 650 kg. ma çıkmıştır), ihracat konusunda gayet dikkatli davranılmasını takriben 50-60 liraya mal olan çayın 3,5-4 liraya ihraç edilmemesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

G I D A - D E R

GIDA TEKNOLOJİSİ DERNEĞİ'NİN ADRESLERİ

MERKEZ :	KONUR SOK. NO: 10/6	YENİŞEHİR/ANKARA
	Tel : 25 17 51 - 17 35 03	
YAZIŞMA ADRESİ :	P. K. 41	KÜÇÜKESAT/ANKARA
İRTİBAT BÜROSU :	G. M. Kemal Bulvarı 102/2	MALTEPE/ANKARA
	Tel : 29 33 02	